

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/83459,Znosko-Jerzy-Tadeusz.html>
2022-10-05, 14:05

Znosko Jerzy Tadeusz

ZNOSKO Jerzy Tadeusz (20 I 1922, Łódź – 11 I 2017, Warszawa), geolog, stratygraf, tektonik, odkrywca złóż kopalin. Syn Konstantego, wywodzącego się z rodziny ziemiańskiej z Wileńszczyzny, przed wojną wysokiego urzędnika policji, i Marii z domu Cieplucha.

Do szkoły powszechnej i gimnazjum uczęszczał w Łodzi, uzyskując w 1939 małą maturę. Zmobilizowany, uczestniczył w kampanii wrześniowej, ostatnio w bitwie pod Kockiem pod dowództwem gen. Franciszka Kleeberga. Po krótkim pobycie w niewoli w Twierdzy Dęblin powrócił do Łodzi kontynuując naukę. Po zamknięciu szkoły pracował jako robotnik. Od jesieni 1942 na robotach w Niemczech (Berlin, a później w Rastenburg). Po powrocie do kraju podjął naukę w Liceum Nowodworskiego w Krakowie, jednocześnie studiując leśnictwo i chemię w UJ. Po maturze (1946) podjął studia geologiczne tamże (do 1950). Magisterium uzyskał pod opieką M. Książkiewicza i Franciszka Biedy na podstawie pracy *Trias, retyko-lias i doggener na obszarze między Okradzionowem i Niegowicami* (druk w 1953). Od 1949 do 1950 asystent w Katedrze Geologii UJ. Ze względów politycznych zwolniony z pracy. Dzięki zabiegom M. Książkiewicza zatrudniony w filii krakowskiej Państwowego Instytutu Geologicznego, od 1952 jako kierownik Pracowni Stratygrafii (do 1958) z głównym ukierunkowaniem na badania złóż żelaza między Krakowem a Częstochową. Przeniesiony wraz z zespołem do centrali warszawskiej (wówczas Instytut Geologii Centralnego Urzędu Geologii), w 1953 kontynuował badania stratygraficzne obszarów kruszców żelaza na terenie Wyżyny Krakowsko-Wieluńskiej, w Łęczyckiem, na Suwalszczyźnie, a także w Świętokrzyskiem i na Górnym Śląsku (do 1972). Do klasyki z tego okresu należy rozprawa *Retyk i lias między Krakowem a Wieluniem* (1955; doktorat w 1957, promotor E. Passendorfer).

W dorobku naukowym pierwszych dwudziestu lat twórczości Z. znajduje się co najmniej 109 publikacji. Za szczególnie ważne uważał następujące: *Uwagi o niektórych przedstawicielach fauny borealnej w jurze krakowsko-częstochowskiej* (1952), *Retyk i lias między Krakowem a Wieluniem* (1955), *Wznoszenie się wysadu kłodawskiego w jurze i jego wpływ na genezę łęczyckich muszlowców syderytowych* (1957), *Wstępny zarys stratygrafii utworów jurajskich w południowo-wschodniej części Niżu Polskiego* (1959), *Rozwój transgresji aalenu i bajosu na Niżu Polski* (1959), *Mapa tektoniczna Polski 1: 1 000 000* (1959), *W sprawie pozycji stratygraficznej eokambryjskich spargamitów i innych młodokambryjskich formacji* (1961), *Mapa tektoniczna Europy 1: 3 000 000* (1961), *Obecny stan znajomości budowy geologicznej głębokiego podłoża pozakarpackiej Polski* (1962), *Problemy tektoniczne obszaru pozakarpackiej Polski* (1963), *Ordowik obszaru Białowieży i Mielnika* (1964), *O konieczności wykonania głębokich wierceń w części apikalnej mrzygłodzkiego batolitu* (1964), *Poglądy na przebieg kaledonidów w Europie* (1964), *Problem kaledonidów i granicy platformy prekambryjskiej w Polsce* (1965). Zwraca uwagę szeroka paleta problemowa: od paleontologii, przez stratyografię z paleogeografią, po geologię złóż rud żelaza. Stopniowo kształtują się zainteresowania tektoniką wgłębną, przy czym jednym z problemów wiodących jest ustalenie wielkości orogenezy kaledońskiej w Europie i na ziemiach polskich (Świętokrzyskie, Góry Śląsk i Sudety). Wyniki te złożyły się na odkrycie złóż syderytów przemysłowo atrakcyjnych w Łęczyckim (1954, nagroda państwowa III stopnia w 1955) i złóż magnetytów tytanowych i wanadowych w Suwalskiem (1962) oraz ordowickich łupków dictyonemowych w północno-wschodniej Polsce (1964). Niezależnie od tego w latach 1967–69 kierował Zakładem Geologii Regionalnej Polski i Świata wydz. geologii UW, skąd ustąpił ze względów pozamerytorycznych.

Cezurą w biografii Z., jest rok 1972 (wówczas już profesor), gdy został odsunięty od badań nad złożami rud żelaza i przeniesiony do Pracowni Tektonicznej IG, gdzie niebawem był tylko doradcą. Od tego roku kierował Zakładem Nauk Geologicznych PAN (1972–80), po czym powrócił na

uprzednio zajmowane stanowisko w IG (do emerytury). W tym czasie zajmował się, w skali krajowej i międzynarodowej (m.in. projektem 86 Międzynarodowego Programu Korelacji Geologicznej IGCP, wiceprezes 1974–86) głównie problemami tektoniki Europy. Z tego okresu za najważniejsze z publikacji uważał: *Tektonika podłoża krystalicznego prekambryjskiej platformy w Polsce* (1972), *Outline of the tectonic of Poland and the problems of the Vistulicum and Variscum against the tectonic of Europe* (1974), *Rewizja stratygrafii dolnego ordowiku w Górach Świętokrzyskich* (1976), *Tectonic framework of the Permian events in the Polish area* (1978), *Teisseyre-Toroquist tectonic zone: some interpretative implications of recent geological and geophysical investigations* (1979), *Tafelrandsstrukturen im Lichte der neueste geologisch-geophysikalischen Untersuchungsergebnisse* (1980), *The problem of oceanic crust and of ophiolites in the Sudetes* (1981), *Polish Caledonides and their relations to other European Caledonides* (1985), *Outline of Post-Variscan geotectonic evolution of Poland* (1992), *Some key problems of the pre-Permian tectonic of Poland* (1994), *Mapa tektoniczna Polski 1:1 500 000* (1995), *Tectonic style of the Early Paleozoic sequences in the Holi Cross Mountains* (1996), *Pozycja geotektoniczna obszaru na tle Europy Środkowej* (1997), *Atlas tektoniczny Polski* (1998, siedem map), *Nowe nieznanne dane o kaledonidach – alpinotypnych w Górach Świętokrzyskich* (2000). Tym samym, dorobek tego okresu to stałe odkrywanie podstawowych elementów paleozoicznej tektoniki orogenicznej oraz ubogacanie koncepcji ważnej roli kaledonidów w kształtowaniu się górnych części skorupy ziemskiej w Europie. Nie umniejszało to znaczenia orogenezy (warscyjskiej i późniejszych deformacji związanych z różnymi etapami orogenez późniejszych). Znalazło to wyraz w koncepcji Z. o nakładaniu się fałdowych górotworów na obrzeżach platform. Za całość tych prac otrzymał Nagrodę Państwową II stopnia (1988).

Z. był zapalonym polemistą, zwłaszcza gdy dotyczyło to budowy geologicznej obszaru Małopolski oraz terenów Niziny Polskiej. Jego uczestnictwo w krajowych i zagranicznych konferencjach specjalistycznych pobudzało innych do rewizji

poglądów na stratyografię i tektonikę różnych okresów dziejów Ziemi oraz starszych i młodszych orogenez.

Był wieloletnim członkiem Komitetu Geologii PAN, Polskiego Tow. Geologicznego (członek honorowy), ale także analogicznej organizacji w Niemczech. Aktywnie pracował w wielu radach naukowych (w tym Instytutu Historii Nauki PAN). Członek PAN (korespondent 1976, rzeczywisty 1986). Członek PAU (1992, wiceprezes 1994–2000).

Aktywny działacz Stowarzyszenia Kleeberczyków.

Wyróżniony m.in. Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1989) i Medalem PAN im. Kopernika.

Nazwiskiem Z. nazwano lodowiec na Wyspie Króla Jerzego (Antarktyka) w rejonie półwyspu Kellera (zob. K. Birkenmajer: *Lodospady szmaragdowe*, Kraków 1987, mapka na s. 114).

Kto jest kim w Polsce, wyd. 3, Warszawa 1993; *Złota księga nauki polskiej*, Gliwice 2006.

R. Dadlez, K. Jaworowski, S. Marek: *Jerzy Znosko – pięćdziesiąt lat pracy twórczej*, „Nauka”, 1999, nr 1, s. 217–229; J. Znosko: *Wspomnienia i rozmowy z milczeniem*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2007 nr 1–2, s. 353–432; 2008 nr 1–2, s. 155–300; K. Birkenmajer: *Profesorowi Jerzemu Znosce na osiemdziesięciolecie*, „Nauka” 2008, s. 243–246; H. Urban: *Jerzy Znosko 1922–2017*, „Przegląd Geologiczny” 2017, s. 147–148; K. Birkenmajer: *Profesorowi Jerzemu Znosce na 90-lecie*, „Przegląd Geologiczny” 2012, s. 18–19.

Zbigniew Wójcik